УДК 37.032:316.64]:004.738.5

Малюченко І.О.

ФОРМУВАННЯ НОВОГО РІВНЯ СВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В УНІВЕРСИТЕТІ ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті розглянуті питання формування нового рівня свідомості особистості студента. Проаналізовані такі категорії як світогляд, свідомість, моральність людини, подані їх визначення та сутність. Наведені результати анкетування студентів щодо визначення їх особистого ставлення до різних проблемних ситуацій етичного та екологічного спрямування в інтерактивному освітньому середовищі університету.

Ключові слова: *новий рівень свідомості особистості, світогляд, моральність людини, інтерактивне освітнє середовище.*

В статье рассмотрены вопросы формирования нового уровня сознания личности студента. Проанализированы такие категории как мировоззрение, сознание, моральность человека, даны их определения и суть. Наведены результаты анкетирования студентов по определению их личного отношения к разным проблемным ситуациям этического и экологического направления в интерактивной обучающей среде университета.

Ключевые слова: *новый уровень сознания личности, мировоззрение, моральность человека, интерактивная обучающая среда.*

The article deals with the problem of the formation of a new level of a student's consciousness. Such categories as world outlook, consciousness and person's morality are analyzed; their determination and essence are given. The results of the students' questionnaire as to their personal attitude toward different problematic situations of ethic and ecological character in the interactive educational environment of the university are given.

Key words: *a new level of consciousness, the world outlook, person's morality, the interactive educational environment.*

У наш час спостерігається все більша спеціалізація освіти. Значний приріст знань, який відбувся за останні сто років, став наслідком того, що якщо людина не зосереджується на тій чи іншій сфері науки, то їй стає важко слідкувати за останніми науковими досягненнями і усвідомлювати значення постійно зростаючого потоку наукових відкриттів. Однак щоб стати освіченою людиною, важливо прилучитися також і до сукупності усіх галузей знань, розкрити взаємовідносини між ними. Саме таку освіту покликаний дати класичний університет.

Як слушно зауважують вчені з Великої Британії Д. Гудінг та Дж. Леннокс, справжня освіта повинна бути підпорядкована значно ширшій меті. Якщо, наприклад, ми хочемо зрозуміти сучасний прогрес, нам слід розглядати його у контексті традицій, успадкованих від минулого. Роль освіти полягає у тому, щоб досягти розуміння зв'язків і узгодженості між різними галузями знання і досвіду.

У період навчання в університеті у студента формується система уявлень, у яку він потім вмонтовує знання про всі інші речі у цьому світі. Цю систему уявлень про світ, про нас самих і суспільство – як усвідомлених, так і неусвідомлених – називають світоглядом [2, с. 9-10].

Світогляд має бути органічним. Це означає, що кожний повинен поміркувати і без жодного тиску приймати певні погляди на світ. Ніхто не має права нав'язувати свій світогляд силою [2, с. 22]. Категорія «світогляд» доволі тісно пов'язана із категорією «свідомість». Людська свідомість має здатність розуміти, що вона перевершує неживу матерію, який би великий простір та не займала [3, с. 273].

У різні історичні часи та епохи суспільство задавалося питанням: що являє собою людина? У чому її справжня сутність? Чи є вона просто тілом і мозком – складною формою матерії та електрохімічних процесів? Чи, може, людина, окрім мозку, має свідомість, яка тісно пов'язана з мозком, хоча відрізняється від нього тим, що вона нематеріальна; свідомість є духом, і в цьому значенні певною мірою не може бути частиною того, що ми переважно називаємо природою? Якщо це справді так, то, звичайно, можна говорити про те, що людина повною мірою має владу над природою [2, с. 338-339], з чим, природно, не погоджується більшість сучасних учених екологів.

Деякі давньогрецькі філософи вважали, розглядаючи питання про місце людини у світі та мету людського життя, що метою людського життя є вище благо. Аристотель говорив, що такою метою повинно бути щастя. Для нього як мислителя вище благо полягало у теоретичних дослідженнях. Для досягнення вищого блага людина має жити життям шляхетного пана, якого обслуговують раби, зобов'язані виконувати за нього звичайні господарські справи. Стоїки вважали вищим благом життя відповідно до загального Розуму, що пронизує Всесвіт. Епікурейці називали вищим благом задоволення, Платон вбачав його в спогляданні Блага. Марксисти ставили собі на меті досягнення комуністичного раю [4, с. 17-18]. Сократ, відповідаючи на питання про головну мету, яку людина повинна досягти у своєму житті, говорив, що удосконалювати необхідно ту частину людини, яка є вічною і тому найважливішою, тобто її душу [3, с. 62].

В різні часи питанням формування свідомості особистості займалися різні вчені, філософи, політики, відомі діячі. Рене Декарт у своїх творах зазначав, що свідомість – це нематеріальна субстанція, яка впливає на тіло, сприяючи тому, що тіло діє, і, в свою чергу, відчуває дію тіло, сприймаючи певні відчуття [5; 2 с. 359].

Сократ вірив, що свідомість людини, яка керує тілом, подібна до Розуму, який керує Всесвітом [3, с. 64].

Прихильник філософського емпіризму Девід Юм у «Трактаті про природу людини» пише: «наша свідомість дає нам таку живу уяву про нашу особистість, яку ніщо не може перевершити в цьому відношенні» [9, с. 450; 2, с. 343]. Він зауважує, що нормальна людська істота безпосередньо усвідомлює себе як існуючу, мислячу, діючу, люблячу, страждаючу особистість, що перебуває в безпосередніх відносинах зі зовнішнім світом, іншими особистостями, і сподіваємось, зі Самим Богом. Людина – це чоловік або жінка у всій сукупності своїх якостей і можливостей. Використовуючи одну зі своїх здібностей або будь-яке їхнє сполучення – розуму і почуттів, свідомості і тіла, – людина може безпосередньо досліджувати світ і пізнавати його [3, с. 184].

Епіфеноменолог Томас Хьорлі пише «Свідомість... пов'язана з механізмами тіла просто як... побічний продукт його роботи і зовсім не здатна впливати на цю роботу, так само, як звук свистка локомотива... не впливає на те, як локомотив працює» [15, с. 240; 2, с. 348].

Прихильник матеріалізму Володимир Ленін коментуючи слова Ф. Енгельса, пише: «Наша свідомість та мислення, якими б вони не видавалися надчуттєвими, є продуктами... матеріального, тілесного органу, мозку» [7, с. 85; 2, с. 346-347]. Він зауважує, що «Матерія первинна. Відчуття, думка, свідомість – це вищий продукт особливим чином організованої матерії. Такими є погляди матеріалізму взагалі і Маркса-Енгельса зокрема» [7, с. 50; 2, с. 347].

К. Поппер, еволюціоніст дарвіністського напряму підкреслює, що свідомість – це продукт головного мозку [20, с. 554; 2, с. 359].

Поль Девіс, учений зі світовим ім'ям, який також, дотримується дарвіністської теорії еволюції, вважає: не підлягає обговоренню те, що жодна свідомість і, зрозуміло, жодна божественна свідомість не могли виникнути інакше як у процесі еволюції (з неорганічної або з органічної речовини), чи еволюції від нижчої форми життя до людського організму, який має свідомість [14, с. 98]. Природа з його точки зору – це все [3, с. 106-107].

Головною тезою моністів (матеріалістів) є те, що існує лише одна сутність, тобто мозок, не дві (свідомість і мозок). «Мозок» і «свідомість» є для них двома різними словами, які означають одне й те саме, або ж два різних підходи до однієї і тієї ж речі. Свідомість – це просто стан атомів і нейронів у головному мозку [2, с. 339].

Дуалісти ж вважають, що людина являє собою не єдину сутність, а двоїсту. Окрім матеріалу, тіла та мозку, у людині закладено нематеріальний елемент, який називається душею, духом, або людським «я» [2, с. 340].

Професор Девід Дж. Челмерс доводить, що свідомість, як і масу, імпульс та енергію, слід розглядати в будь-якій істинно-науковій концепції як фундаментальну здатність Всесвіту, яка ні до чого не зводиться і яку неможливо пояснити термінами чогось іншого [13; 2, с. 349].

Згідно з іншими теоріями, тіло може діяти на свідомість; тоді як свідомість не може діяти на тіло. Концепція інтеракціонізму полягає у тому, що свідомість може діяти на тіло і навпаки [2, с. 359].

Гудінг Д., Леннокс Дж., піддаючи аналізу властиве людині почуття власної гідності і цінність людини як такої, а також здатність людської свідомості виходити за свої власні межі і за межі матеріального світу шляхом абстрактного мислення, перетинати межі Всесвіту і осягати початок часу і кінець світу, дійшли висновку, що важко пояснити ці можливості свідомості, вважа-

ти людину нічим іншим, як розвинутою формою матерії [2, с. 399].

Вчений Джакоб Бродовський стверджує, що людина має складну волю, розумові здібності та емоції, тобто володіє свідомістю [12, с. 14-15; 1, с. 24].

Крім того, ми маємо самосвідомість, тобто усвідомлюємо себе як окремих індивідів [1, с. 20].

Завдяки сучасним інформаційним технологіям, крізь свідомість людини проходять потоки інформації про найрізноманітніші предмети, що існують у різних куточках нашого світу. При цьому не обов'язково в кожному випадку одержання інформації, що приводить до розуміння предмета [2, с. 255].

У багатьох випадках науково-технічні проекти здійснюються на благо людства. Вони спрямовані на звільнення людей від фізичних страждань, на розробку альтернативних джерел енергії тощо. Однак наука використовувалася і продовжує використовуватися для вирішення завдань, які не сприяють добробуту людей: чимало країн вклало колосальні науково-технічні ресурси не в поліпшення соціального становища свого населення та навколишнього середовища, а у виробництво засобів масового знищення. Використовуючи новітні технічні досягнення, вони безконтрольно експлуатують природні ресурси, тим самим руйнуючи тендітну екологічну рівновагу на планеті. Чимало аспектів використання науково-технічного потенціалу в сучасному суспільстві зазнають критики, і з цією критикою важко не погодитися [2, с. 361].

Загалом наука, як сфера людської діяльності, має значно складнішу природу, ніж прийнято вважати [2, с. 39]. Сама по собі вона морально нейтральна [2, с. 25]. Метою науки, за визначенням Д. Гудінга та Дж. Леннокса, є пояснення світу [2, с. 56].

Річ у тім, що ми вжитті зустрічаємося з багатьма ситуаціями, коли змушені приймати рішення і діяти відповідно до цих рішень. І в тих випадках, коли наші рішення пов'язані з питаннями моралі, у наших діях виявляються принципи, котрими ми свідомо чи несвідомо керуємося.

Саме для визначення ставлення індивідууму до різних ситуацій етичного та екологічного характеру, що впливає на формування нового рівня свідомості особистості, нами запропоновані анкети, розміщені у інтерактивному освітньому середовищі Чорноморського державного університету імені Петра Могили, створеному на базі всесвітньої електронної платформи MOODLE. У ході виконання анкет відбудеться зміна ставлення особистості до різних запропонованих нами ситуацій, що так чи інакше зустрічаються у повсякденному житті. Саме це сприятиме формуванню нового рівня свідомості. Погоджуючись із Д. Гудінгом та Дж. Ленноксом, якщо відкладати прийняття надто важливих рішень до довгої скрині, то можна піддатися течії життя і перетворитися на слабовільну істоту, позбавлену світогляду [2, с. 5], чого, звичайно, треба уникати освіченій людині.

Вимірювати, наскільки буде змінюватися світогляд людини, її ставлення до соціуму, навколишнього середовища, нам вважається за доцільне через організаційну або корпоративну культуру, оскільки людина не існує ізольовано від оточуючого середовища, природи, соціуму. Якщо брати до уваги студента, то він навчається в університеті і це на деякий період часу стає середовищем його існування, навчання. Ми розглядаємо суспільні цінності колективу, організації (університету), і яким саме чином особистість буде поводити себе в ситуаціях, запропонованих нами.

Перша анкета складається із запитань етичного характеру. До традиційних проблем етичної теорії відносяться проблеми статевої моралі, війни, расизму, бідності і смертної кари тощо. Ми пропонуємо студентові розібратися у ситуаціях, що ґрунтуються на надбаннях світової та вітчизняної етичної думки з широким репрезентуванням давньої та сучасної морально-етичної афористики. Ми намагаємося створити проблемні ситуації, де висвітлюються питання моральної культури, етнічної та екологічної етики, ділового та підприємницького етикету. Крім того, запропоновані проблемні ситуації базуються на таких темах, як вибір сенсу життя, дружба, кохання, сім'я, самовдосконалення та виховання особистості.

У наші дні у зв'язку з розвитком техніки виникають нові фундаментальні етичні проблеми, пов'язані з генною інженерією, дослідженням стовбурних клітин, імплантацією ембріонів, клонуванням людини, вирощуванням і народженням дітей «на замовлення» тощо. Ці проблеми виникають у той час, коли величезні маси людей втратили навіть залишки релігійних переконань (якщо вони взагалі коли-небудь їх мали), якими могли б керуватися в складних етичних ситуаціях.

Крім того, чимало людей підпадає під вплив філософських і наукових теорій, які розвивають ідеї про те, що в людини відсутнє єдине цілісне «Я», здатне дотримуватися несуперечливих життєвих принципів, що життя людини складається з калейдоскопа безпосередніх вражень та реакцій. Формування цілісного стійкого світогляду ускладнюється не лише цими теоріями, а ще й такою обставиною, що пов'язана з побічними ефектами розвитку інформаційних технологій. У даному контексті не має сенсу повторювати всім відомі істини про позитивні сторони цього процесу. Але поряд із незаперечними благами він має і свої негативні моменти. Завдяки Інтернет-ресурсам людський розум насичується найрізноманітнішою інформацією, що надходить з усього світу. Однак не всі споживачі цієї інформації спроможні зрозуміти цінність фактів, теорій, філософських і релігійних систем, про які дізнаються. Більше того, погано засвоєна інформація не може бути джерелом істинного знання, яке сприяє ро-

зумінню світу. Як наслідок – формування добре усвідомленої моральної системи поглядів не полегшується, а ускладнюється [4, с. 14-15].

Людські істоти мають свободу волі і здатності на вільний вибір, вони мають як свободу спонтанної поведінки, так і безвідносну свободу [4, с. 390]. Для кожної людини, яким би не був її світогляд, свобода належить до числа вищих ідеалів. Відповідно до світовідчуття кожного з нас, свобода – це те, що належить нам за народженням: ніхто не має права відібрати свободи в людини проти її волі (зрозуміло, за винятком того випадку, коли вона вчинила злочин) [2, с. 210]. Свобода – це одна зі складових вродженого почуття власної гідності і має для нас таку високу цінність, що більшість людей прагне до того, аби до кожної людини, в тому числі і до нас самих, ставилися як до істот, наділених певною відповідальністю [2, с. 23-24]. Якщо хтось хоче поводитися морально, то повинен не лише розуміти відмінність між добром і злом, а мати також свободу волі, щоби бути здатним вибирати між добром і злом, приймаючи рішення, як поводитися за тієї чи іншої ситуації [4, с. 391].

Ще Аристотель вважав, що людина має такі здатності душі: «... рослинну, здатність прагнення і відчуття, просторового руху і міркування» [1, с. 399; 4, с. 132]. Рослинна здатність пов'язана з фізичним насиченням, уживанням їжі, рідини, ростом тощо. «Рослинна здатність» людини споріднює її з тваринами. Вона пов'язана радше з фізичними, а не моральними процесами, котрі відбуваються в людському тілі. Вони є раціональними і переважно знаходяться поза сферою моральної відповідальності. Емоційна здатність – це здатність відчувати страх, ненависть, гордість, любов, співчуття, заздрість, ревнощі, бажання тощо. На тлі цих емоційних станів виявляються чесноти людини, які можуть контролювати її поведінку. Інтелектуальна здатність пов'язана з розумінням, практичною мудрістю, а також з опануванням філософської мудрості. Відповідно до цієї класифікації Аристотель виокремлював два типи чеснот: моральні чесноти (щедрість і розсудливість), властиві тому, хто може керувати своїми пристрастями, і розумові чесноти (мудрість, кмітливість і розважливість), що сприяють філософській мудрості і розумінню, а також практичному глуздові [1, с. 77; 4, с. 132-133].

Отже, пропонуючи студентові проблемні ситуації для роздуму, ми намагаємося дізнатися, як змінюється його світогляд і формується новий рівень свідомості у галузі етичного спрямування, спираючись на емоційну та інтелектуальну здатності.

Нам слід замислитися над питанням: яке наше власне місце у світі, котрий вивчаємо? Ми не повинні дозволити собі так заглибитися у матеріальний світ і технології, що його пронизують, щоб забути про своїх побратимів, колег, навколишнє середовище, природу [2, с. 10]. Моральне почуття і почуття обов'язку у людини виникло виключно внаслідок соціальної взаємодії між нею та її побратимами. У людських істот немає жодних притаманних їм від природи натуральних прав; вони володіють лише тими правами, котрі дають їм суспільство або їхні сучасні правителі. Ідеальна побудова суспільства, про яке мріє людина, буде досягнута або шляхом стійких тенденцій і сил, що містяться у самій матерії і / чи історії, або тоді, коли людські істоти навчаться керувати самими процесами біологічної еволюції [2, с. 19] або стануть на шлях сталого розвитку.

Завданням нашого дослідження є визначення морального боку людської поведінки через формування нового рівня свідомості студента. Ми намагаємося продіагностувати існуючий рівень свідомості особистості засобами інтерактивного освітнього середовища та у ході повторного анкетування вивчити, наскільки вона зміниться через певний проміжок часу, тобто визначиться її новий рівень.

Утилітаристи, а саме Аристотель, Ієремія Бентам, Джон Стюарт Міль, визначали моральність як щось таке, що врешті-решт приносить максимальне благо максимальній кількості людей [2, с. 310], з чим, звичайно, важко погодитися.

«Гуманісти вважають, що поведінка людини повинна ґрунтуватися на людяності, глибокому осмисленні того, що відбувається у її розумі. Підхід людини до власних проблем має базуватися на особистих моральних й інтелектуальних ресурсах, без того, щоб чекати допомоги від надприродних сил...» [11; 2, с. 311].

Д. Гудінг та Дж. Леннокс зазначають, що система моральності виявляється спотвореною і неефективною, якщо вона не ґрунтується на об'єктивних нормах і критеріях, і людині доводиться бути самій собі божеством [2, с. 400].

Від раннього дитинства перед нами постають проблеми добра і зла, справедливості і несправедливості, істини і неправди. Усім нам доводиться думати про те, «що є добре, а що погане», і приймати рішення, керуючись цими уявленнями. Такі рішення не тільки впливають на наші стосун-ки з безпосереднім оточенням. Саме з них формується моральний клімат у країні і світовому співтоваристві. І тому людина повинна вчитися приймати істинно моральні рішення.

Усі попередні покоління людей вирішували етичні проблеми. Але науково-технічні досягнення останнього часу створюють нові етичні ситуації, пов'язані з генною інженерією, дослідженням стовбурних клітин, клонуванням, «проектуванням» дітей із заданими якостями [3, с. 5].

Покладаючись на колишній досвід, здоровий глузд чи природну реакцію, ми потрапляємо в полон власних звичок або звичок інших людей. А ці люди також ґрунтувалися на усвідомлених чи неусвідомлених цінностях і етичних принципах, наприклад, на такому принципі, як етичний егоїзм. Таким чином, ми потребуємо допомоги у

процесі аналізу етичних принципів і теорій, що їх покладено в основу прийнятих нами рішень та етичних рекомендацій інших людей [4, с. 7].

Етика обговорює ті особливості життя сучасної людини, які, з одного боку, ускладнюють, а з іншого – роблять усе більш необхідними серйозні роздуми про основні етичні принципи, практики і цінності життя (усвідомлені і неусвідомлені). Адже етика, насправді, – не буденна наука, що описує, як у дійсності поводяться окремі індивіди, суспільства, нації й культурні спільноти. Етика – це нормативна дисципліна, яка розкриває, як ми повинні поводитися.

Аналізуючи етичні норми і практики, починаючи від найелементарніших принципів та закінчуючи напрочуд складними теоретичними моделями, ми знаходимо відповіді на свої потреби, потреби наших співгромадян і найближчого оточення [4, с. 5].

Прийняті нами етичні принципи впливають на нашу практичну поведінку. Звісно, ми не живемо абсолютно ізольовано від інших. Людина є частиною природи, соціальної групи, нації, і, врешті, світового співтовариства. Якщо бажаємо жити в мирі і злагоді з ближніми, то маємо досягти згоди, принаймні, з основних правил поведінки [4, с. 6].

Якщо людська істота вважається механізмом – нехай дуже складним, але все ж таки механізмом, – то це породжує і відповідне ставлення до цінності людського життя. Якщо ж людська істота створена за образом і подобою Божими, а дух людини має здатність спілкуватися з Творцем, це породжує цілком інше ставлення до людського життя. Вочевидь, оцінка людського життя теїстом залежить від віри. Але так само від віри залежить і оцінка матеріаліста: адже він не може довести, що Бога-Творця не існує [4, с. 8].

Моральна невизначеність сучасного суспільства породжує сьогодні в багатьох людях розгубленість і подив. Могутні колективістські ідеології, засновані на нав'язаних із «центру» системах уявлень і практик, занепали, залишивши мільйони людей у світі без витоків етичних норм і цінностей, якими вони звикли керуватися у своєму приватному, суспільному, діловому і політичному житті [4, с. 13].

Уїльям Б. Провайн, історик з Корнельського університету (США), прихильник атеїстичного матеріалізму, пише: «Для людського суспільства не існує ні моральних або етичних законів, ні абсолютних принципів. Ми байдужі до Всесвіту і не маємо конечного смислу в житті» [21, с. 10; 4, с. 41-42].

Чимало філософів стверджують, що етичні поняття, норми, принципи і кодекси поведінки виникли в природний спосіб із практичних потреб людей – з таких соціальних проблем, як укладання шлюбу між людьми з різних рас, а також між близькими родичами, територіальні конфлікти і конфлікти з приводу кордонів, ведення воєн, мирні договори, створення конституцій, законів, тощо. Етика на цій ранній стадії розвитку становила сферу практичного розуму, і лише тривалий досвід рефлексії над багатьма подібними ситуаціями привів до формування теоретичної етики. Однак сформовані у такий спосіб етичні принципи не призначалися для того, щоб бути зафіксованими у вигляді кам'яних скрижалей, подібних до даних Богом Заповідей. Отже, вони могли бути змінені, забуті або замінені новими принципами, що відображають постійно накопичуваний людством досвід у сфері науки, техніки психології [4, с. 51].

Ентоні Кенні пише: «Для існування моральності необхідні три елементи: моральне співтовариство, безліч моральних цінностей і моральний кодекс... моральне життя співтовариства полягає у спільному дотриманні нематеріальних цінностей, таких як чесність, істина, товариськість, свобода», «...приналежність до морального суспільства містить у собі підпорядкування моральному кодексу» [16, с. 285-286; 4, с. 115].

За Майклом Слоутом, моральність зводиться до єдиного основоположного мотиву – загальної доброзичливості, тобто доброзичливого ставлення до всіх і всього [4, с. 150-151].

Прихильник етичного натуралізму Джеймс Рейчелз у своєму есе під назвою «Натуралізм» пише: «Етичний натуралізм – це ідея про те, що етика може бути зрозуміла в термінах природознавства. Більш конкретно це означає, що моральні якості (такі як доброта і праведність) тотожні природним якостям, тобто таким, які фігурують і наукових описах і поясненнях світу» [22; 4, с. 44-45].

Друга запропонована нами анкета складається із запитань екологічного характеру. Оскільки XX та XXI століття ознаменувалися тим, що екологічні проблеми набули глобального значення. Повсюдне забруднення різними токсичними речовинами, знищення лісів, степів, боліт в планетарному масштабі, зникнення багатьох видів рослин і тварин, зменшення родючості ґрунтів, збільшення дефіциту прісної води, зміна клімату, зменшення потужності озонової оболонки, збільшення рівня радіоактивності довкілля – це лише частина проблем, що породжені недалекоглядною діяльністю людини. Людина вважає, що у змозі підкорити природу. Але ось як бачить результати перемоги людини над природою К.С. Льюїс: «Останній етап перемоги над природою, можливо, досить близький, настане тоді, коли внаслідок застосування методів євгеніки, переднатального впливу, освіти і пропаганди, заснованих на відпрацьованих методиках прикладної психології, людина досягне повного контролю над собою. Людська природа буде останнім бастіоном, що впаде перед людиною. Битва за цей бастіон зреш-

тою буде виграна. Але хто виявиться в ній переможцем? Влада людини робити над собою усе, що їй заманеться, означає... владу одних людей робити з інших те, що подобається першим. І ті, кого вони у такий спосіб сформують, не обов'язково будуть людьми нещасливими. Вони взагалі не будуть людьми – вони будуть артефактами. Остаточна перемога людини над природою виявиться скасуванням Людини» [17, с. 42; 8, с. 201 -203; 2, с. 137].

Визнаючи актуальність вирішення сучасних етичних проблем та проблем навколишнього середовища, ми пропонуємо студентам висловити своє ставлення до ситуацій екологічного спрямування.

У ході анкетування студентам пропонується відповісти на 80 пар питань етичного спрямування та 20 пар питань екологічного спрямування. Студент, зацікавлений у зміні своєї свідомості, за 100 бальною шкалою виокремлює альтернативи для ключових вимірювань свого власного ставлення до ситуацій, що пропонуються. Спочатку він це робить на початку вивчення певних дисциплін гуманітарного, соціального та природничого циклів, і відмічає це у стовпчику «Зараз», а потім після прослуховування дисциплін, роблячи відмітку у стовпчику «Бажано». Далі, за допомогою використання методології оцінки організаційної культури, запропонованої К.С. Камероном і Р.Е. Куіном [6], ми визначаємо, до якого типу організаційної культури тяжіє особистість студента, та фіксуємо зміни у його свідомості.

Наведемо характеристику кожному з типів організаційних культур. Адхократична культура (від-повіді А) походить від латинського ad hoc – при нагоді. Вона визначає тимчасову, спеціалізовану та динамічну форму особистості. Головна мета адхократії – прискорювати адаптивність, забезпечувати гнучкість та творчий підхід до справи у ситуаціях, для яких характерним є невизначеність, двозначність та перевантаження інформацією.

Кланова культура (відповіді В) характеризується розподіленими цінностями та цілями, згуртованістю, співучастю, індивідуальністю та відчуттям організації «ми». В умовах швидких змін оточуючого середовища, тобто в умовах невизначеності, ефективним засобом організаційної діяльності стає впевненість у тому, що всі робітники поділяють одні й ті ж цінності, заповіді і цілі. Успіх у клановій культурі визначається здоровим внутрішнім кліматом та турботою про людей.

Ієрархічна культура (відповіді С) складається із характеристик, запропонованих М. Вебером: правила, спеціалізація, система відбору за оцінками, ієрархія, розподілена власність, знеособлювання та облік. Ключовими цінностями успіху тут вважаються чіткі лінії розподілу повноважень щодо прийняття рішень, стандартизовані правила та процедури, механізми контролю та обліку.

Ринкова культура (відповіді D) має у своєму складі такі стрижневі цілі, як конкурентоспроможність та продуктивність. Успіх визначається у термінах ринкової долі та проникнення на ринки [6, с. 81].

Виконавши опитування 82 студентів за питаннями анкети етичного спрямування (рис. 1), ми отримали наступний результат.

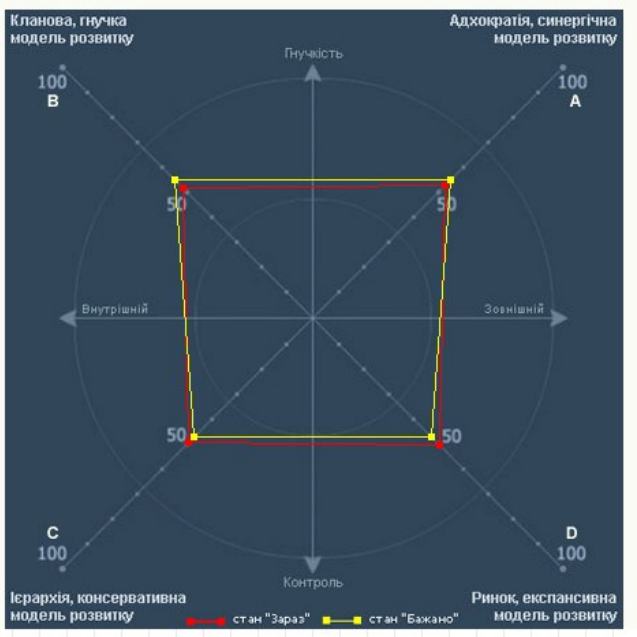

Рис. 1. Узагальнюючий результат анкети визначення ставлення особистості до проблемних ситуацій етичного спрямування [19].

На початку проходження анкети (у стовпчику «Зараз») студентам властиві дві моделі розвитку – ієрархічна та ринкова (темний чотирикутник на рис. 1). Тобто вони на початку констатуючого експерименту характеризуються деякою стабільністю та контрольованістю, але поруч із цим вимагають від себе кінцевих результатів, досягнень, незважаючи ні на що (ринок). В ході прослуховування дисциплін гуманітарного та соціального циклів (у стовпчику «Бажано») студенти змінюють своє ставлення до соціуму, оточуючого середовища, своїх колег (формуючий експеримент), і їм уже властиві протилежні моделі розвитку – адхократична, що говорить про їх схильність до новаторства та готовності до будь-яких змін, та кланова, що свідчить про їх турботливе ставлення до своїх колег (світлий чотирикутник на рис. 1).

Щоправда, більшість студентів отримала схожі моделі розвитку, як при першому проходженні анкети, так і при другому. Вони зіштовхнулися із складністю надати різні, протилежні відповіді у ході проходження анкети. Адже коло питань, запропоноване нами, значно велике (80 пар), оскільки ми намагалися охопити велику кількість ситуацій, що характеризують людські стосунки та поведінку людей у різних ситуаціях. Саме тому результуюче зображення анкети визначення ставлення особистості до проблемних ситуацій етичного спрямування має вигляд двох чотирикутників (світлого і темного), які майже збігаються один з одним.

Провівши опитування 76 студентів за питаннями анкети екологічного спрямування (рис. 2), ми отримали більш виразний результат зміни свідомості особистості.

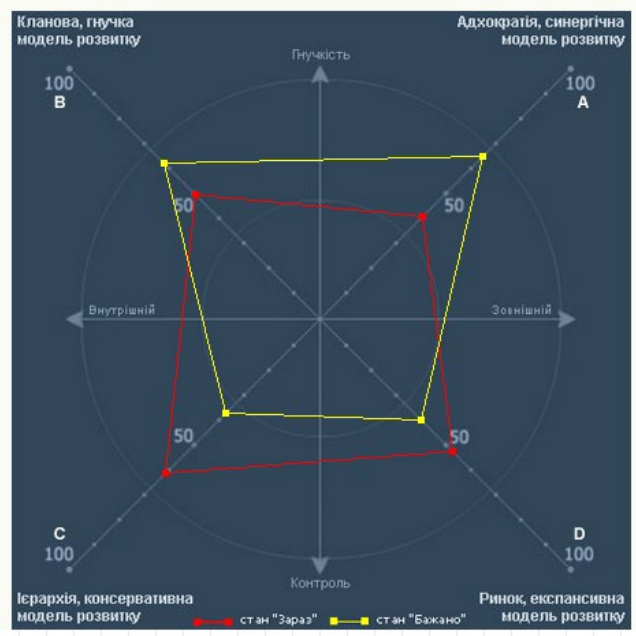

Рис. 2. Узагальнюючий результат анкети визначення ставлення особистості до проблемних ситуацій екологічного спрямування [18].

Як видно, відповідаючи на питання анкети екологічного спрямування, спочатку студенти тяжіли до ієрархічної моделі, що асоціюється з формалізацією у вирішенні екологічних питань, опором змінам, консервативністю, орієнтацією реактивного відношення до змін та низькою мораллю (темний чотирикутник). Але після прослуховування дисциплін науково-природничого циклу їх ставлення змінилося на протилежне (світлий чотирикутник). Вони стали прихильниками адхократичної культури, здатними до новацій, готовими до швидких змін, що особливо важливо при прийнятті зважених рішень природоохоронного характеру для забезпечення сталого розвитку суспільства.

Слід відзначити, що глибокі зміни на рівні колективу потребують ще більш глибоких змін на особистому рівні, для чого потрібне відчуття безпеки, атмосфери першого успіху і лише після цього неперервна та наполеглива робота особистості зі самовдосконалення на індивідуальному рівні. Саме це і забезпечує праця в інтерактивному освітньому середовищі університету [9, с. 369].

Ми повинні визнати: життя настільки складне, що ми не можемо завжди бути впевненими в правильності, етичності або моральності своїх рішень. Передусім неможливо завжди передбачити, до якого результату приведуть наші вчинки, позаяк жодна людина не є всевідаючою або непогрішимою. Ми повинні діяти, усвідомлюючи, що наші рішення відповідають духовним, етичним і моральним нормам.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Сочинения: В 4 т. – М.: Мысль, 1976-1984. – Т. 1.
2. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Перекл. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка. – Львів, МБ, 2008, Т. 1. – 416 с.
3. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Перекл. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка. – Львів, МБ, 2008, Т. 2. – 376 с.
4. Гудінг Д., Леннокс Дж. Людина та її світогляд: для чого ми живемо, і яке наше місце у світі / Перекл. з рос. зі звіркою з англ. оригіналом під заг. ред. М.А. Жукалюка. – Львів, МБ, 2008, Т. 3. – 480 с.
5. Декарт Р. Рассуждение о методе // Декарт Р. Соч.: В 2.т. – М., 1989. – Т. 1. Часть четвертая.
6. Камерон К., Куинн Р. Диагностика и измерения организационной культуры / Пер. с англ. под ред. И.В. Андреевой. – СПб.: Питер, 2001. – 320 с. (Серия «Теорія и практика менеджмента»).
7. Ленин В.И. Материализм и эмпириокритицизм // Полное собрание сочинений. Т. 18.
8. Льюис К.С. Человек отменяется или мысли о просвещении и воспитании. Особенно же о том, как учат английской словесности в старших классах // Любовь. Страдание. Надежда. – М., 1992. – С. 201-203.
9. Мещанінов О.П. Сучасні моделі розвитку університетської освіти в Україні: Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. – 460 с.
10. Юм Д. Соч.: В 2 т. – М.: Мисль, 1966. – Т. 1. – С. 450.
11. Annual General Meeting of the British Humanist Association. July, 1967.
12. Bronowski J. The Identity of Man. – Penguin, 1967. – P. 14-15.
13. Chalmers D.J. The Conscious Mind: (In Search of a Fundamental Theory). Oxford University Press, 1996.
14. Davies P. The Fifth Miracle. – L.: Allen Lane, The Penguin Press, 1998. – P. 98.
15. Hurley Th. Method and Results: Collected Essays. – L.: Macmillan, 1898. – V.1. – P. 240.
16. Kenny A. Op. cit. – P. 285-286.
17. Lewis C.S. The Abolition of Man. – L.: Geoffrey Bles, 1945. – P. 42.
18. MOODLE ЧДУ ім. Петра Могили /Анкети (Questionnaires). Анкета визначення ставлення особистості до проблемних ситуацій екологічного спрямування / Questionnaire Report / View All Responses – Режим доступу: http://moodle.kma.mk.ua/mod/questionnaire/view.php?id=16907. – Заголовок з екрану.
19. MOODLE ЧДУ ім. Петра Могили /Анкети (Questionnaires). Анкета визначення ставлення особистості до проблемних ситуацій етичного спрямування/ Questionnaire Report / View All Responses – Режим доступу: http://moodle.kma.mk.ua/mod/questionnaire/report.php?instance=67&sid=90&action=vall. – Заголовок з екрану.
20. Popper K.R., Eccles J.C. The Self and its Brain… – P. 554.
21. Provine W.B. Scientists, Face it!: Science and Religion are Incompatible // The Scientist. – 1988. – September 5. – P. 10.
22. Rachels J. Naturalism // The Blackwell Guide to Ethical Theory / Ed. by Hugh LaFollette. Madlen, Massachusetts, USA, Oxford, UK: Blackwell, 2000. Ch. 4.

Рецензенти: д.пед.н., професор Мещанінов О.П.,
к.філол.н., професор Гірник А.М.

© Малюченко І.О., 2009

Стаття надійшла до редакції 12.05.2009 р.